

Stowarzyszenie
Woldenberczyków

Dobiegiew

ISBN 978-83-931577-1-6

Oflag II C Woldenberg - to brzmi jak tajemnica Wyd. II

Oflag II C Woldenberg
- to brzmi jak tajemnica

Wydanie drugie

Stowarzyszenie Woldenberczyków

OFLAG II C WOLDENBERG - TO BRZMI JAK TAJEMNICA

Praca zbiorowa pod redakcją Wiesława Dembka

Wydanie drugie poprawione i rozszerzone
Falenty 2021

Autorzy – Członkowie Stowarzyszenia Woldenberczyków

- Wiesław Dembek – prezes Zarządu Stowarzyszenia Woldenberczyków, syn jeńca
- Andrzej Grzybowski – członek Zarządu Stowarzyszenia Woldenberczyków, siostrzeniec jeńca
- Zdzisław Izydorczak – zięć jeńca
- Dariusz Jałoszyński
- Andrzej Kuczyński – kierownik Referatu Funduszy Zewnętrznych i Współpracy Zagranicznej w Urzędzie Miasta i Gminy Dobiegniew
- Michał Listkiewicz
- Anna Matuchniak-Mystkowska – członek Zarządu Stowarzyszenia Woldenberczyków, wnuczka jeńca
- Witold Młodziejowski – syn jeńca
- Andrzej Pazda – wiceprezes Zarządu Stowarzyszenia Woldenberczyków, syn jeńca
- Tomasz Rogoziński – syn jeńca
- Dariusz Stawicki – członek Zarządu Stowarzyszenia Woldenberczyków, syn jeńca

Autorzy rozdziału 3.8 (Działalność Koła Elektryków) – członkowie Stowarzyszenia Elektryków Polskich:

Edward Cadler, Eugeniusz Kaczmarek, Piotr Szymczak

Projekt okładki – Zdzisław Izydorczak

Ilustracje na okładce:

- awers – Pomnik Woldenberczyka w Dobiegniewie, proj. Zbigniewa Wilmy
- rewers – widok obozu z czasów wojny, autor nieznany

Redakcja i korekta – Iwona Ornoch (Wyd. I), Halina Jankowska-Huflejt (Wyd. II)

Skład, łamanie – Elżbieta Golubiewska

Korekta techniczna zdjęć – Jan Mystkowski

ISBN 978-83-945881-1-3

Copyright © 2021 by Authors and Stowarzyszenie Woldenberczyków

Stowarzyszenie Woldenberczyków

66-520 Dobiegniew, ul. Gorzowska 11; www.woldenberczycy.pl

Zalecane sposoby cytowania:

- *Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*. 2021. Pr. zbior. Red. W. Dembek. Wyd. II popr. i uzupełn., Stowarzyszenie Woldenberczyków, Dobiegniew, ss. 299.
lub np.:
- Izydorczak Z. 2021. *Ewakuacja i wyzwolenie*. W: *Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*. Pr. zbior. Red. W. Dembek. Wyd. II popr. i rozszerz., Stowarzyszenie Woldenberczyków, Dobiegniew, s. 103–110.

Druk: Agencja Wydawniczo-Poligraficzna GIMPO;
02-858 Warszawa, ul. Transportowców 11
Nakład 750 egzemplarzy

Spis treści

1. Wstęp – <i>W. Dembek</i>	5
2. Czym był obóz?	7
2.1. Powstanie obozu – <i>W. Dembek</i>	7
2.2. Kim byli jeńcy – <i>W. Dembek</i>	10
2.3. Organizacja obozu – <i>W. Dembek</i>	12
2.4. Warunki bytowe i życie codzienne jeńców – <i>W. Dembek</i>	18
2.5. Kontakty oficjalne ze światem – <i>A. Grzybowski</i>	28
3. Za drutami	34
3.1. Informacja i konspiracja – <i>Z. Izydorczyk</i>	34
3.2. Ucieczki – <i>Z. Izydorczyk</i>	46
3.3. Plastyka – <i>A. Pazda</i>	50
3.4. Muzyka – <i>W. Młodziejowski</i>	57
3.5. Literatura – <i>A. Matuchniak-Mystkowska</i>	63
3.6. Teatry – <i>A. Matuchniak-Mystkowska</i>	69
3.7. Książka, edukacja, nauka – <i>W. Dembek</i>	77
3.8. Działalność Koła Elektryków – <i>E. Cadler; E. Kaczmarek, P. Szymczak</i> ...	83
3.9. Życie religijne – <i>A. Pazda</i>	88
3.10. Sport – <i>D. Stawicki; M. Listkiewicz</i>	92
3.11. Poczta obozowa – <i>T. Rogoziński, W. Dembek</i>	100
3.12. Ewakuacja i wyzwolenie – <i>Z. Izydorczyk</i>	103
3.13. Pamięć i groby – <i>D. Jałoszyński</i>	111
4. Na wolności	117
4.1. Woldenberczycy na wolności – <i>W. Dembek, A. Pazda</i>	117
4.2. Rodzina woldenberska od 2013 roku – <i>W. Dembek</i>	128
4.3. Działalność muzealnicza – <i>W. Dembek</i>	134
5. Gmina Dobiegniew na mapie kraju – <i>A. Kuczyński</i>	140
6. Podsumowanie i wizja przyszłości	147
7. Statut Stowarzyszenia Woldenberczyków	150
8. Materiały źródłowe	156
9. Skorowidz nazwisk – <i>D. Stawicki</i>	158
10. Spis rycin	163
11. Lista jeńców Oflagu II C Woldenberg – <i>A. Pazda</i>	166
12. Lista jeńców Oflagu II C Woldenberg nieujętych na liście „lubuskiej” 2010 – <i>A. Pazda</i>	281
13. Lista jeńców Oflagu II C Woldenberg zmarłych w czasie pobytu w obozie lub w trakcie ewakuacji – <i>D. Jałoszyński, W. Dembek</i>	291

*Zwiastuni nowych czasów a jednocześnie ostatni rycerze dawnej ery
– co pieśni swoje pisali i śpiewali jeszcze w takt kopyt końskich
a wykonywali je własnym życiem ...*

(O żołnierzach Września 1939 roku Krajowa Komisja Woldenberczyków 1992)

1. WSTĘP

Książka niniejsza stanowi drugie – poprawione i uzupełnione – wydanie książki, która ukazała się drukiem po raz pierwszy w 2017 r. Duży popyt na to opracowanie spowodował szybkie wyczerpanie się nakładu, a jednocześnie poszerzenie wiedzy autorów pozwoliło na istotne uzupełnienia.

Zarówno pierwsza, jak i druga edycja książki są pomyślane jako kompendium wiedzy o Oflagu II C Woldenberg, który był największym skupiskiem polskich oficerów wziętych do niewoli w czasie kampanii wrześniowej 1939 r. oraz Powstania Warszawskiego.

Autorzy książkę napisali honorowo (jak to określano w obozie), a więc traktując to dzieło jako pracę społeczną. Praca nad pierwszym wydaniem odbywała się za kadencji i przy życzliwej współpracy Pana Leszka Walocha – burmistrza Dobiegniewa; drugie wydanie powstało za kadencji Jego następczyni – Pani Burmistrz Sylwii Łązniewskiej.

Na temat Oflagu II C Woldenberg powstała na przestrzeni lat ogromna liczba opracowań i publikacji. Literatura ta ma niepodważalny atut autentyczności, bowiem w ogromnej większości stworzyli ją byli jeńcy obozu, wśród których było wielu wybitnych twórców, badaczy i nauczycieli. Ponieważ literatura ta nie jest obecnie powszechnie dostępna, zaistniała potrzeba napisania przystępnego kompendium wiedzy o obozie.

***

Po agresji sowieckiej 17 września 1939 r., wiążącej znaczne siły polskie, 20 września kapituluje kluczowy dla walk z Wehrmachem front środkowy, a oddziały polskie i ich dowódcy dostają się do niewoli niemieckiej. 28 września poddaje się Warszawa masakrowana nalotami dywanowymi. Tego samego dnia, dyktatem agresorów, Polska zostaje podzielona pomiędzy Niemcy i ZSRR. Do 29 września broni się Modlin, do 2 października Hel. 6 października, po ostatniej batalii kampanii – bitwie pod Kockiem – składają broń oddziały Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie”.

Stygłą działa, gdy do niewoli sowieckiej idzie około 230 tysięcy żołnierzy, w tym około 22 tysiące oficerów. Z tych ostatnich przeżyje bardzo niewielu. Do niewoli niemieckiej dostaje się około 400 tysięcy żołnierzy polskich, w tym ok. 19 tysięcy oficerów.

Niemcy zakładają dla wziętych do niewoli polskich oficerów 23 obozy. Ich nazwa – oflag – od skrótu słowa *Offizierslager*, na trwałe wchodzi do języka polskiego. W ciągu kilku lat wojny Niemcy będą zmniejszać liczbę obozów, koncentrując jeńców tak, że w roku 1944 pozostały tylko cztery duże oflagi. Największym z nich był opisywany w tej książce Oflag II C Woldenberg.

Nie ma możliwości pełnego odtworzenia warunków i atmosfery panujących w małych, przejściowych oflagach, ani nawet we wspomnianych wyżej oflagach docelowych, zlokalizowanych w Gross Born (obecnie Borne Sulinowo), Murnau i Doessel. Nie ma także możliwości godnego upamiętnienia obozów jenieckich w Kozielsku czy Ostaszkowie. Jedynym takim miejscem jest Dobiegniew – dawny Woldenberg. Oflag II C Woldenberg jest jedynym obozem jenieckim przeznaczonym dla polskich oficerów, który udało się w pewnej części zagospodarować jako miejsce pamięci narodowej. Nad pamięcią tą czuwają władze gminy Dobiegniew, aktywnie działające Stowarzyszenie Woldenberczyków oraz gminne muzeum, w którym od 30 lat są gromadzone bezcenne pamiątki obozowe o znaczeniu ogólnonarodowym. W momencie pisania tych słów trwa rozbudowa i dostosowywanie tego muzeum do współczesnych standardów; zakończenie przewidziane jest w 2022 r.

Fenomenu tego obozu nie należy rozważać w aspekcie militarnym ani martyrologicznym. Przebywający tu oficerowie stanowili znaczącą część elit inteligentnych II Rzeczypospolitej. Stłoczeni za drutami i skazani na bezczynność stworzyli unikatowy ośrodek kulturalny i naukowy, m.in. z własnym uniwersytetem, którego dyplomy były uznawane po wojnie. Pozostawili po sobie utwory literackie i wyroby artystyczne na tak wysokim poziomie, że mówi się o celowości zgłoszenia niektórych eksponatów na Listę Światowego Dziedzictwa Ludzkości. Wszystko to powstało w warunkach panującego w obozie głodu i braku elementarnych udogodnień bytowych.

Z upływem czasu coraz bardziej oczywiste jest, że Oflag II C Woldenberg był ewenementem w skali międzynarodowej w kontekście potencjału kulturalnego i naukowego jako podstawy przetrwania w warunkach zniewolenia. Wobec nieopisanych strat, jakie poniosła polska inteligencja w wyniku wojny, powrót do społeczeństwa ocalonych jeńców oflagów miał nieocenione znaczenie.

Trzeba tutaj podkreślić, że znajdujące się w książce uwagi krytyczne wobec niemieckiej administracji obozu pochodzą z przekazów pozostawionych przez jeńców i odzwierciedlają nieuchronnie antagonistyczną relację: więźniowie – nadzorcy; w żaden natomiast sposób nie są one związane ze współczesnymi odczuciami autorów książki do narodu niemieckiego. W książce nie eksponowano tragicznych niekiedy sytuacji konfliktowych, odnotowując jednocześnie fakty humanitarnych gestów w stosunku do jeńców, jak chociażby piękny przykład katoliczek z Friedebergu (obecnie Strzelce Krajeńskie), które przypłaciły więzieniem dostarczanie komunikatów jeńcom, czy postawy laborantki w pracowni rentgenologicznej w Woldenbergu, która potajemnie wykonywała zdjęcia dentystyczne jeńcom. Autorzy mają także świadomość, że przynajmniej część konwojentów eskortujących jeńców w czasie dramatycznej ewakuacji obozu miała przekonanie, że ratuje ich w ten sposób od nieuchronnej śmierci z rąk nadciągających bolszewików.

Siła moralna i intelektualna więźniów Oflagu II C Woldenberg pozwala także odczuć i ocenić ogrom straty, jaką poniósł naród polski w wyniku eksterminacji oficerów w obozach jenieckich pozostających w strefie sowieckiej. W tamtych obozach mogłoby być podobnie; przebywali tam przecież bliscy niekiedy koledzy Woldenberczyków.